

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 213

HABERÎ SIFATLAR
Anlama Yöntemleri ve Yorumlar

Dr. Zübeyir BULUT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj&Kapak
FCR

Baskı / Cilt

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No: 7 / 101-102
İskitler – Ankara Tel: 0 312. 341 00 02
(Sertifika no: 14721)

Gözden geçirilmiş
2. Baskı: Ekim 2017

ISBN: 978-605-9652-50-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

HABERÎ SIFATLAR

ANLAMA YÖNTEMLERİ VE YORUMLAR

Dr. Zübeyir BULUT

Ankara-2017

Zübeyir BULUT

1961 Çorum doğumlu olan Zübeyir Bulut, ilk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı. 1990’da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Lisansını, 1995’de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Kelâm) Anabilim Dalı’nda “*Kur’an’da Egemenlik Meselesi*” konulu tezle Yüksek Lisansını ve 2003’de “*Hanbeli Akaid Sistemi*” konulu tezle Doktorasını tamamladı. 1995-1996 yılları arasında araştırma bursuyla Amman/Ürdün’de bulundu. 1996-2010 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığının değişik birimlerinde öğretmen ve uzman olarak görev yaptı. 2010 yılında Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 2011 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İDKAB Eğitimi Bölümü’ne atandı. 2012 yılında Bölümün İlahiyat Fakültesi’ne aktarılmasıyla AİBÜ İlahiyat Fakültesi’ne geçti.

Felsefî Kelâmda Umûr-i Âimme (Fecr Yay. Ankara 2017) başlıklı yayımlanmış bir kitabı, Kelâm, din eğitimi, Alevilik-Bektaşilik düşüncesi alanlarında yayımlanmış makaleleri ve sunulmuş bildirimleri bulunmaktadır. Çalışma alanını Ehl-i Hadis, Selefiyye, Hanbelilik, Alevilik-Bektaşilik Düşüncesi, Kelâm-Ahlak İlişkisi, Felsefî Kelâm, DKAB Öğretim Programları, Özel Eğitim ve Din Eğitimi konuları oluşturmaktadır.

Evli ve iki çocuk babası olan yazar halen AİBÜ İlahiyat Fakültesi İDKAB Eğitimi Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	7
ÖN SÖZ.....	9

GİRİŞ

ANA HATLARIYLA SIFATLAR MESELESİ	13
1. Temel Kavramlar.....	13
1.1. İsim.....	13
1.2. Sıfat	19
1.3. Zat-Sıfat İlişkisi.....	24
1.3.1. <i>Ashâbü'l-hadis'e Göre Zat-Sıfat İlişkisi</i>	25
1.3.2. <i>Mu'tezile'ye Göre Zat-Sıfat İlişkisi</i>	27
1.3.3. <i>Ehl-i Sünnet'e Göre Zat-Sıfat İlişkisi</i>	32
1.4. Hakikat ve Mecaz	34
2. Sıfatlarla İlgili Farklı Yaklaşımlar.....	42
3. Allah'ın Sıfatları.....	48

I. BÖLÜM

HABERÎ SIFATLARI ANLAMA YÖNTEMLERİ.....	55
1. Teşbih ve Tescim Yöntemi.....	55
1.1. Müşebbihe	58
1.1.1. <i>Allah'ın Zatını Yaratıklara Benzetmeler</i>	58
1.1.2. <i>Allah'ın Sıfatlarını Yaratıkların Sıfatlarına Benzetmeler</i>	61
1.2. Mücessime.....	62
2. Tevakkuf ve Tefviz Yöntemi.....	64
2.1. Selef ve Ashâbü'l-hadis'in Te'vili Reddetme Sebepleri.....	74
2.1.1. <i>Nakli Sebepler</i>	76
2.1.2. <i>Akli Sebepler</i>	77
2.2. Zorunlu Hallerde Te'vile Başvurulması	83
3. Tenzih ve Te'vil Yöntemi.....	85
3.1. Tenzih ve Te'vilin Gerekliliği	85
3.2. Mu'tezile'nin Te'vil Yöntemi.....	94
3.3. Ehl-i Sünnet'in Te'vil Yöntemi	99

II. BÖLÜM

HABERÎ SIFATLARIN ANLAM VE YORUMLARI	107
1. Allah'ın Zatını İfade Eden Sıfatlar	107
1.1. Nefs	107
1.2. Şahıs	110
1.3. Suret	111
2. Organ İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar.....	115
2.1. Vech	115

2.2. Ayn	124
2.3. Yed, Yedeyn, Kabza, Yemin, Keff, Sâid, Isba', Esâbi', Enâmîl ve Batşa	129
2.4. Ricl, Kadem ve Sâk	143
2.5. Cenb	148
3. Hareket İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar	148
3.1. Kelâm ve Savt	149
3.2. Nefha ve Nefes	160
3.3. İtyan ve Meci	161
3.4. Nüzul ve Urûc	166
3.5. Burûz, Tecellî ve Zuhûr	175
3.6. Likâ	175
3.7. Ref'	176
4. Duygu ve Huy İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar	176
4.1. Dıhk	176
4.2. Rahmet ve Gazap	178
4.3. Taaccüp	179
4.4. Ferah ve Beşâset	180
4.5. Hayâ	180
4.6. İstihza	181
5. Mekâna Bağlı Sıfatlar	182
5.1. Kurb, Dunuv, Tedelli ve Maiyye	183
5.2. İstivâ ve Had	186
5.3. Sema	208
5.4. Bazı Mekân Zarfları	212
5.5. Makâm-ı Mahmûd	214
6. Cisme Benzeterek Niteleyen Sıfatlar	216
6.1. Nur	217
6.2. Samed	219
6.3. Hicab	221
6.4. Ru'yetullah	222
SONUÇ	231
KAYNAKÇA	243
DİZİN	253

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
tah.	: Tahkik eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
trs.	: tarihsiz
vb.	: ve bunun gibi
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire

ÖN SÖZ

Allah'a sıfat izafe edilmesi ve sıfatların zat ile olan ilişkisi, Kelâm ilminin temel meseleleri arasında yer alır. Kelâmî ekol şeklinde kurumlaşmış olsun veya olmasın, İslam tarihi içinde sıfatlara ilişkin olarak birçok farklı görüş ortaya atılmış ve savunulmuştur. Selbî, sübûtî, fiilî, mânevî ve haberî şeklinde tasniflere bağlı olarak yapılan araştırmalar yanında sıfatları genel olarak ele alan çalışmalar da yapılmıştır. Meseleye Selefiyye, Ashâbü'l-hadîs Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet perspektifinden baktığımızda birbirine bazen yakın bazen de karşıt görüşlerin ileri sürüldüğüne tanık olmaktadır.

Sıfatlar konusunda Müşebbihe ve Mücessime diye adlandırılan, fakat bir fırka olarak kurumsal varlığı bulunmayan kişi ve küçük toplulukların Allah'ı cisme ve insana benzeten katı ve aşırı yaklaşımını bir yana koyacak olursak zikredilen diğer üç mezhebin kendi içlerindeki kısmi görüş ayrılıklarına rağmen Allah'ı şanına yakışır bir şekilde tanıma kaygısı taşıdıkları söylenebilir. Bunlardan Selefiyye'nin lafzî fazla yormayıp hakikatini Allah'a havale eden tefvizci (tefvîd) yaklaşımının tam karşısında Mu'tezile'nin Allah'a nispet edilen cisimsel ve antropomorfik sıfatları şanına uygun bir şekilde te'vil etmeyi önemseyen ileri tenzihçi yaklaşımının yer aldığını görmekteyiz. Bu ikisi arasında Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye şeklindeki kollarıyla Ehl-i Sünnet, Selefiyye'nin kaygılarını taşımakla birlikte ılımlı bir tenzihçi yol izlemiştir. Fakat Sünnî yaklaşımın daha ziyade Mu'tezile'nin yaklaşımına yakın durduğu da bir gerçektir. Aralarındaki farkı Mu'tezile'nin ta'til ve nefiy söylemini dillendirmekten kaçınmaları olarak tespit edebiliriz. Özellikle İmam Maturîdî'nin haberî sıfatlar konusunda mutedil bir te'vil yöntemini esas aldığını görmekteyiz. Ona göre sıfatları vahyin Allah'a nispet ettiği şekilde mahlûkata benzetmeyi ortadan kaldıracak şekilde anlamak gerekir. Örneğin, "istivâ" kelimesi, hâkimiyeti altına alma, yücelik ve kemal gibi anlamlarla açıklanabilir.

Bu araştırmada haberî sıfatlar meselesini bütün yönleriyle ele almayı hedeflemiş bulunmaktayız. Sıfatlarla ilgili genel ve selbî ve sübûtî gibi bazı sıfat türleriyle ilgili özel çalışmalardaki görece fazlalığa karşılık haberî sıfatlar konusunda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Konuyla doğrudan veya dolaylı ve kısmen ilgili akade-

mik araştırmalar arasında Ali Budak'a ait *Haberî Sıfatlara Dair Rivayetlerin Te'vil Yoluyla Çözümü Bağlamında Râzî'nin Esâsu't-Takdis Adlı Eseri*, Ömer Aydın'a ait *Haberî Sıfatları Anlama Yolları ve Kur'an'da Geçen Belli Başlı Haberî Sıfatların Te'vili*, Celil Kiraz'a ait *Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Allah'ın Bazı Sıfatlarıyla İlgili Temsil, Mecâz ve İstiâre Algılamaları*, Sabri Erdem'e ait *Haberî Sıfatlar ve Anlambilim*, M. Kemal Atik'e ait *Mâtürîdî'nin Müteşabih Ayetlere Bakış Açısı*, Mehmet Sait Uzundağ'a ait XIX. *Asır Hindistan Hadis Âlimi Sıddık Hasan Han'ın Allah'ın Haberî Sıfatları İle İlgili Görüşleri*, Metin Yurdağür'e ait *Haberî Sıfatları Anlamada Metod*, İbrahim Çelik'e ait *Kur'an'da Haberî Sıfatlar ve Mukatil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri*, J. M. S. Baljon'a ait *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili* ve Binyamin Abrahamov'a ait *Bi-Lâ Keyfe Doktrini ve İslâm Kelâmındaki Temelleri*, Recep Önal'a ait *Kelâm Tarihinde Haberî Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Neseî'nin Konuya Bakışı* adlı makaleleri, M. Hayri Kırbasoğlu'na ait *Ashâbu'l-Hadis'e Göre Allah'ın Sıfatları Problemi* ve Kılıç Aslan Mavil'e ait *Klasik Dönem Maturidiyye Kelâmında Te'vil Anlayışı* adlı doktora tezleri ve Mevlüt Özler'e ait *İslam Düşüncesinde Tevhid* ve Nadim Macit'e ait *Kur'an'ın İnsan-biçimci Dili* adlı kitap çalışmalarını sayabiliriz.

“Haberî Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar” adlı bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, meseleyi hem genel sıfat problemi çerçevesinde ele almak, hem yaygın olarak bilinen üç yöntem ve yaklaşımı enine boyuna incelemek, üstünlük ve zaaf noktalarını tespit etmek hem de Kur'an, hadisler ve haberlerde sözü edilen haberî sıfatları konuyla ilgilenmiş kelâm âlimlerinin perspektifinden inceleyip öne çıkan yorumları ortaya koymaktır. Kitap, bu üç amacı gerçekleştirilmeye yönelik olarak temel oluşturma amaçlı bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş'te isim ve sıfat kavramlarını tanımlayıp benzer ve farklı yönlerini tespit ettik. Sıfatlar meselesinin en temel problemi olan zat-sıfat ilişkisini Selef/Ashâbü'l-hadis Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet bakış açısından ortaya koymaya çalıştık. Bu başlık altında yazılanlar aynı zamanda haberî sıfatlar meselesine önemli bir mukaddime niteliği taşımaktadır. Sıfatların anlaşılmasında önemli bir tartışma konusu olan hakikat ve mecaz olgusunu anlam, işaret ve çağrışımlarıyla irdeledik. Allah'a nispet edilen bütün sıfatların anlaşılmasında en kritik noktayı mecaza yaklaşımın oluşturduğu hipotezinden hareket ederek sıfatların mecaz mı, hakikat mi ifade ettiği sorusunu bütüncül ola-

rak ele alıp cevaplamaya çalıştık. Girişte ayrıca sıfat çeşitlerini de genel olarak irdeledik.

“Haberî Sıfatları Anlama Yöntemleri” başlıklı birinci bölümü kimi araştırmacılar tarafından değişik isimlerle adlandırılan üç esas yöntem ve yaklaşım üzerine oturttuk. Bunlar, “Teşbih ve Tecsîm Yöntemi”, “Tevakkuf ve Tefviz Yöntemi” ve “Tenzih ve Te’vil Yöntemi” isimleriyle alt başlıklar halinde incelenmiştir. Tefvizin anlamını güçlendirdiği için tevakkufu, te’vil yaklaşımındaki kalkış noktasını vurguladığı için de tenzihi söz konusu yöntemleri adlandırırken birlikte kullanmayı tercih ettik. Teşbih ve teccîm iki ayrı yöntem olmaktan ziyade sıfatları insan-biçimci olarak anlamayı birlikte daha güçlü ifade eden iki kavram olarak alınabilir. Bu yöntemler içinde en geniş yer verdiğimiz kısım “Belkefe” doktrini olarak da adlandırılan tevakkuf ve tefviz yöntemidir. Zira Selef ve Ashâbü’l-hadîs lafzî anlamı önemsemesine rağmen Müşebbihe ve Mücessime’den farklı olarak teşbih ve teccîme düşmeme kaygısı taşımakta, Mu’tezile’den farklı olarak da hadis ve haberlerde gelen rivayetleri de dikkate alarak anlama çabası göstermektedir. Halef diye de adlandırılan Ehl-i Sünnet âlimleri bu anlama çabasında Selef ve Ashâbü’l-hadîs ile Mu’tezile arasında bir yere konumlanmış durumdadır. Bölümde tefviz yönteminden sonra en geniş olarak incelediğimiz ikinci yöntem Mu’tezile ve Ehl-i Sünnet’in kısmi farklılıklarla birlikte ortaklaşa benimsedikleri tenzih ve te’vil yöntemidir. Tefviz yöntemini incelerken Ashâbü’l-hadîs’in te’vile mesafeli durma sebeplerini ve gerektiğinde sınırlı sayıda da olsa te’vil yapmış olmalarını irdeledik. Te’ville ilgili bu iki hususu adı üzerinde “Tenzih ve Te’vil Yöntemi” başlığı dışında tefviz bağlamında da ele almış olmamızın tekrar olarak anlaşılmayacağını umuyoruz.

“Haberî Sıfatların Anlam ve Yorumları” başlıklı ikinci bölüm diğer makale ve kitap çalışmalarından tasnif şekli ve bütün ekollerin görüşlerinin yansıtılmaya çalışılmış olması yönüyle ayrılmaktadır. Biz sınıflandırmanın olabildiğince kapsayıcı olmasına özen gösterdik. Bunlar, “Allah’ın Zatını İfade Eden Sıfatlar”, “Organ İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar”, “Hareket İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar”, “Duygu ve Huy İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar”, “Mekâna Bağlı Sıfatlar” ve “Cisme Benzeterек Niteleyen Sıfatlar” adlı altı başlıktan ibarettir. Bu sıfatlar aslında tamamen cismani olmasına rağmen “Cisme Benzeterек Niteleyen Sıfatlar” başlığını koymamızın sebebi, bu çerçevede incelediğimiz nur, samed, hicab ve ru’yetullah sıfatlarını diğer sınıflar içinde incelemenin güç olmasıdır. Organ iza-

fesi, mekân nispeti ve hareket izafesi diğer çalışmalarda genel olarak açılan başlıklar olmasına rağmen “Allah’ın Zatını İfade Eden Sıfatlar” ve “Duygu ve Huy İzafesiyle Niteleyen Sıfatlar” sınıfları haberdar olduğumuz diğer araştırmalarda görülmeyen başlıklardır. Ru’yetullah meselesi gerçekte bağımsız bir kelâmi tartışma konusu olduğu halde görmeye konu olan Allah’ın cisim gibi duyusal idrak konusu yapılması sebebiyle “Cisme Benzeterek Niteleyen Sıfatlar” başlığı altında incelenip analiz edilmiştir.

Bu kitap çalışmasının Kelâm araştırmaları sahasına küçük bir katkı olmasını arzuluyor ve özellikle haberî sıfatlar alanında yapılacak daha kapsamlı ve nitelikli çalışmalar için temel oluşturmasını umuyoruz. Kitabımızın ikinci baskısında bazı hususları gözden geçirerek kısmi anlatım değişiklikleri yaptık. Bu değişiklikler yaklaşım ve tezimizin özüne ait olmayıp sadece üslup ve ifadelerle sınırlıdır.

Bu çalışmayı hazırlama sürecinde görüş ve önerileriyle katkı sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma kalbî şükranlarımı sunarım.

Bolu, Ekim 2017
Dr. Zübeyir BULUT